

Zemljovlasnička struktura u komuni Kikinda

(Rezultati jedne ankete)

Milovan Ivanović

Regionalne analize društveno-ekonomskih kretanja na selu i u poljoprivredi pokazuju značajne razlike u intenzitetu i pravcima tih promena.* Glavni elementi za zaključivanje su: relativno učešće društveno-organizovanih u ukupnim površinama, obim kooperacije između društvenog sektora poljoprivrede i individualnih proizvođača, raslojavanje klasične strukture sela, vanpoljoprivredni dohoci seoskog stanovništva, promene u spolnoj i starosnoj strukturi poljoprivrednog stanovništva, orijentacija seoske omladine itd. To je često korištena šema obrade koja se udomačila kod naših autora, ali koja istovremeno pruža dosta komparabilnih pokazatelja. Za privredne planere je od posebnog značenja regionalni tretman tih promena u prvom poljoprivrednom rajonu, koji je baza naše poljoprivredne proizvodnje. Komuna Kikinda se nalazi u Banatu i može se s obzirom na mnoge elemente uzeti kao reprezentant područja gde su socijalistički odnosi u poljoprivredi najviše napredovali. Naša je namera da u ovom članku dademo kratak pregled društveno-ekonomskih promena na teritoriju te komune i ukažemo na pretpostavke za daljnji razvoj poljoprivrede i sela.

U nekoliko posljednjih godina na ovom području je došlo do bitnih promena u **strukturi zemljišnog poseda**. Društveni sektor je neprestano povećavao zemljišne površine i ojačao svoju materijalnu bazu. Osnovne relacije strukture poseda u komuni Kikinda pokazuje sledeća tabela:

Tabela 1

Vlasnička struktura poseda u komuni Kikinda

Sektor	Poljoprivredne površine u hektarima		Struktura u %	
	1953	1964	1953	1964
Društveni	23.341	31.449	39,84	40,20
Privatni	54.883	46.775	70,16	59,80
Ukupno:	78.224	78.224	100,00	100,00

* Kao dokumentacioni osnov za pisanje ovog članka poslužila je anketa Zavoda za profesionalnu orijentaciju i zapošljavanje Opštinske skupštine Kikinda, koja je sprovedena novembra meseca 1964. g. Svi podaci i tabele u ovom članku potiču iz pomenute ankete, pa se u tekstu nigde posebno ne navode izvori podataka.

Ako se ima u vidu da su individualni proizvođači na području SR Srbije u 1962. godini držali u svom vlasništvu 86,20%, u Vojvodini 71,50%, u užem području Srbije 95,00% i u AP Kosovo i Metohiji 91,00% zemljišnih površina, sadašnji odnos na ovom području predstavlja primer velikog napretka u podružtvljanju zemljišnih površina.

Društveni sektor poljoprivrednih površina se naročito proširio poslednjih godina kupovinom zemlje i privođenjem obradi neplodnog poljoprivrednog zemljišta. U tom razdoblju je kupljeno 5.957 ha, a poljoprivredne organizacije su od individualnih proizvođača kao poklon preuzele 750 hektara, dok je dio površina kao uzurpirano zemljište preuzet u postupku komasacije. Detaljnije podatke o širenju društvenih površina dajemo u drugom delu članka.

Na osnovu sadašnjeg stanja postoji realna mogućnost daljeg povećanja društvenih zemljišnih površina. Veliki procenat domaćinstava na ovom području upućen je na proizvodnu saradnju sa poljoprivrednim organizacijama ili prodaju zemlje, jer neprestano raste broj domaćinstava koja nemaju naslednika ili dovoljno radne snage za obradu zemlje.

Na području kikindske komune ima 68.575 stanovnika (prema popisu stanovništva iz 1961. godine), koji žive u 19.504 domaćinstava. Od ovog broja na domaćinstva bez zemlje otpada 8.900, a na domaćinstva koja poseduju zemlju 10.604. Veći broj domaćinstava koja poseduju zemlju nisu poljoprivredna. U narednoj tabeli strukturirat ćemo tu grupu domaćinstava nešto detaljnije, nego je to slučaj kod sličnih analiza gde se obično operira sa tri kategorije domaćinstava sa zemljišnim posedom: čista poljoprivredna, mešovita i nepoljoprivredna.

Tabela 2

Distribucija vlasnika zemlje prema kategorijama domaćinstava u komuni Kikinda

Kategorija domaćinstva	Broj domaćinstava	Struktura u %
1. Čisto seljačka	5.686	53,62
2. Seljačko-radnička	1.830	17,26
3. Seljačko-službenička	362	3,41
4. Čisto radnička	1.072	10,11
5. Čisto službenička	195	1,84
6. Zanatlička	171	1,61
7. Penzionerska	767	7,23
8. Ostala	521	4,92
Ukupno:	10.604	100,00

Broj čistih seljačkih domaćinstava, tj. onih koji ostvaruju prihod isključivo od rada svojih članova u poljoprivredi, iznosi 5.686 ili 53,62%, dok je ostalih domaćinstava 4.918 ili 46,38%. Ova druga kategorija domaćinstava poseduje zemlju ali ne živi od nje, budući da njihovim članovima poljoprivreda nije osnovni izvor sredstava za život. Naročito je velik procenat seljačko-radničkih i čistih radničkih (nepoljoprivrednih) domaćinstava koji poseduju zemlju. Zemlju više zadržavaju domaćinstva sa manjim prihodima iz drugih, nepoljoprivrednih delatnosti. Značajno je učešće vlasnika zemlje

koji su definitivno prešli u drugi sektor privređivanja. Općenito uzevši, prezentirana struktura vlasnika pokazuje interesantnu skalu postepenog napuštanja zemlje u uslovima razvijenih sekundarnih i tercijarnih delatnosti.

Površine koje se nalaze u vlasništvu nepoljoprivrednih domaćinstava su ipak još značajne, što se vidi iz sledećeg pregleda:

Tabela 3

Distribucija obradive zemlje prema kategorijama domaćinstava u komuni Kikinda

Kategorija domaćinstva	Poseduju hektara	Struktura u %
1. Čisto seljačka	25.661	62,22
2. Seljačko-radnička	7.137	17,27
3. Seljačko-službenička	1.654	4,00
4. Čisto radnička	2.536	6,14
5. Čisto službenička	528	1,27
6. Zanatlička	428	1,04
7. Penzionerska	2.318	5,61
8. Ostala	1.062	2,94
Ukupno:	40.324	100,00

Ako sva ova domaćinstva svrstamo u dve osnovne kategorije tj. u poljoprivredna i mešovita i ostala domaćinstva, onda se vidi da čisto poljoprivredna domaćinstva drže 62,22% obradivih površina, a mešovita i ostala domaćinstva 37,78% površina.

U ukupnom broju ove druge grupe domaćinstava koja drže zemlju dominiraju seljačko-radnička i čista radnička domaćinstva. Njihovo učešće je najveće i u zemljišnim površinama. Oni učestvuju u ukupnom broju domaćinstava koja drže zemlju sa 27,37%, a u ukupnom obradivom zemljišnom fondu sa 23,41%. Upoređujući ova dva brojčana podatka uočavamo relativno približno učešće u ukupnom broju domaćinstava i zemljišnim površinama (razlika je tek 3,96%). Dakle, ova domaćinstva drže proporcionalno znatne produktivne površine. Karakteristično je da je starosna struktura stanovništva na ovim domaćinstvima veoma nepovoljna. Naime, kao i kod čistih poljoprivrednih domaćinstava zapaža se sve veće učešće aktivnih poljoprivrednih proizvođača koji su stariji od 40 godina, a opadanje broja mladih koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom. U tom pogledu su ilustrativni podaci o **starosnoj strukturi aktivnih nepoljoprivrednih proizvođača** (tab. 4) u čistim poljoprivrednim (seljačkim) i mešovitim domaćinstvima (u prednjoj tabeli 1, 2 i 3 kategorija).

Učešće aktivnih poljoprivrednih proizvođača do 40 godina iznosi svega 36,57%. Zato je velik broj aktivnih poljoprivrednih proizvođača preko 50 godina starosti, od kojih mnogi nemaju punu radnu sposobnost. Od ukupno 14.419 aktivnih proizvođača više od 50 godina ima 6.218 ili 43,62%. Prema tome u poljoprivredi radi tek 56,74% od 50 godina mladih proizvođača.

Starosna struktura aktivnih poljoprivrednih proizvođača i dalje će se pogoršavati. I pored toga što omladina masovno napušta selo, jedan broj

mlađih proizvođača koji tamo ostaje orijentiše se na sticanje stručnih kvalifikacija pa često prelazi na druge nepoljoprivredne poslove i time još više pogoršava starosnu strukturu aktivnih proizvođača.

Tabela 4

Starosna struktura aktivnog stanovništva na čistim poljoprivrednim i mešovitim gospodarstvima u komuni Kikinda

Godina starosti	Broj lica	Struktura u %
do 30 godina	2.719	18,86
od 31 do 40 godina	2.553	17,71
od 41 do 50 godina	2.909	20,17
od 51 do 60 godina	3.663	25,40
od 61 na više godina	2.575	17,86
Ukupno:	14.419	100,00

Daljnji pokazatelj koji mnogo govori o perspektivama individualnog poseda je postotak **domaćinstava koji zadržavaju naslednika** na imanju. Starosna struktura aktivnih poljoprivrednika i nasleđivanje poljoprivrednog zanimanja su međuzavisni faktori. Podaci o nasleđivanju pokazuju interesantna kretanja među individualnim vlasnicima zemlje.

Tabela 5

Domaćinstva prema zadržavanju naslednika na posedu u komuni Kikinda

Vrste domaćinstava	Broj	Struktura u %
Domaćinstva koja imaju naslednika	4.541	42,83
Domaćinstva koja neće imati naslednika*	5.175	48,80
Neopredeljena	888	8,37
Ukupno:	10.604	100,00

* U domaćinstva koja nemaju i neće imati naslednika uzeta su i domaćinstva čiji su mladi članovi napustili domaćinstvo i ne žele da se bave poljoprivrednom proizvodnjom.

Podaci o broju domaćinstava koja nemaju ili neće imati naslednika govore o tome kakve se promene mogu dalje očekivati. Osnovni faktor za ubrzanje ovog procesa je stvaranje uslova za život i egzistenciju onim domaćinstvima poljoprivrednika kojima poljoprivreda još uvek daje pretežni deo prihoda. Od rešavanja ovog problema zavisiće dalji tempo područstvljavanja proizvodnje i privođenja zemljišnih površina u društveno vlasništvo.

Veličina pojedinih kategorija domaćinstava i razlike među njima s obzirom na **prosečan broj članova također** indiciraju određene strukturne promene stanovništva i njegovog odnosa prema zemlji (vidi tab. 6).

Ovakva struktura i mali broj članova kod čisto seljačkih domaćinstava u odnosu na ostale kategorije rezultat je napuštanja sela od strane mlađih ljudi. Tendencija koja je ispoljena u dosadašnjem periodu svakako bi se i dalje nastavila ukoliko bi ostale privredne grane bile u mogućnosti da

prihvate priraštaj koji se opredeli za napuštanje sela. Međutim, sadašnji odnos i broj članova kod čisto poljoprivrednih proizvođača nedovoljan je za organizaciju intenzivne proizvodnje i potpuno korištenje zemljišnih kapaciteta kojim raspolažu.

Tabela 6

Prosečan broj članova u pojedinim kategorijama domaćinstava u komuni Kikinda

Kategorija domaćinstva	Broj domaćinstava	Prosečan broj članova po domaćinstvu
1. Čisto seljačka	5.686	2,97
2. Seljačko-radnička	1.830	4,26
3. Seljačko-službenička	362	4,02
4. Čisto radnička	1.072	3,58
5. Čisto službenička	195	3,33
6. Zanatlička	171	2,94
7. Penzionerska	767	2,93
Ukupno:	10.671	3,16

Seoska omladina se, kao i u cijeloj zemlji, i na ovom području sve više opredeljuje za školovanje i rad u društvenom sektoru privrede. Ovakva **orijentacija mladih** će svakako uticati da tempo podruštvljavanja poljoprivredne proizvodnje u narednom periodu bude brži.

Anketa koja je obuhvatila 575 učenika osnovnih škola u nekoliko sela ove komune veoma evidentno potvrđuje naše netom rečene tvrdnje o orijentaciji seoske omladine.

Tabela 7

Orijentacija učenika osnovnih škola u anketiranim selima komune Kikinda

Opredeljenje učenika	Broj učenika
Za dalje školovanje	353
Za izučavanje zanata	202
Neopredeljeno	20
Ukupno:	575

Ovakva orijentacija mladih pokazuje da se oni ne opredeljuju za rad na sopstvenom gazdinstvu, već se orijentišu na dalje školovanje i izučavanje zanata. Posmatrajući opredeljenje po polu može se zaključiti da se muškarci pretežno orijentišu na dalje školovanje a znatno manje na zanat, dok se ženska omladina više opredeljuje za pojedine zanate.

PROŠIRENJE DRUŠTVENIH ZEMLJIŠNIH POVRŠINA

Dalji razvoj poljoprivrede na ovom području zahteva intenzivniji način obrade zemlje i proširenje društvenih zemljišnih površina. Društvene zemljišne površine na ovom području naročito su povećane u poslednje dve godine, mada je proces kupovine i osvajanja neplodnog zemljišta počeo znatno ranije.

Kako je tekao proces proširenja tih površina na ovom području vidi se iz sledećeg pregleda:

Tabela 8

Dinamika širenja društvenog sektora kupovinom zemlje u komuni Kikinda

Godina	Hektara
1960	105
1961	175
1962	851
1963	3.578
1964 do 30. VI	1.248
Ukupno:	5.957

U ovoj komuni je dosta razvijen međuseljački promet zemljom, a za poslednje dve godine samo seljačka kupovina zemlje je iznosila 1.109 hektara (od toga u 1963. g. kupljeno 783 ha, a u 1964. g. do 30. VI 326 ha). Interes za prodaju zemlje je velik i ne opada. U većini slučajeva zemlju su prodavala domaćinstva čiji je osnovni izvor prihoda van poljoprivrede. U znatno manjoj meri zemlju su prodavala staračka i neka druga mešovita domaćinstva. Na veći obim kupoprodaje zemlje u poslednje dve godine uticali su i povoljni uslovi kreditiranja društvenih gazdinstava.

Zanimljivo je da je jedan broj individualnih gazdinstava, čiji su izvori prihoda van poljoprivrede, u poslednjim godinama poklanjao zemlju poljoprivrednim organizacijama. U periodu od 1960. do 1964. godine poljoprivredne organizacije su na taj način preuzele od individualnih proizvođača 750 ha zemlje (1960. g. — 120 ha, 1961. g. — 120 ha, 1962. g. — 235 ha, i 1963. g. — 275 ha). Društvenim organizacijama zemlju su uglavnom poklanjala ona domaćinstva kojima je ona smetala kod ostvarivanja dečjih dodataka a nekada su je i poklanjali i zbog toga što je bila lošijeg kvaliteta.

Zakup zemlje na ovom području je veoma rasprostranjen. Davanje zemlje u zakup pokazuje da jedan broj individualnih gazdinstava nije u mogućnosti da sam obrađuje zemlju. Od ukupnih zemljišnih površina koje iznose 46.275 hektara, a sada se nalaze u vlasništvu individualnih proizvođača, u zakup se daje oko 8.343 hektara ili 20,3%. Od toga je dano društvenim gazdinstvima 5.616 ha, a individualnim proizvođačima 2.727 ha. Najviše zemlje daju u zakup službenička, seljačko-službenička i zanatlijska domaćinstva, dok ostale kategorije domaćinstava to čine u znatno manjoj meri. Zakupnina se u proseku kreće oko 25.000 dinara po jednom hektaru. Dok se u ranijim godinama zemlja u zakupu davala na kraći vremenski period, sada se sve više daje na veći broj godina.

Jedan od načina proširenja i grupisanja zemljišnih površina je komasacija. Na području ove komune komasacija je već sprovedena na površini od 28.484 hektara društvene i privatne zemlje i postignuti su veoma dobri rezultati. U postupku komasacije 1963. i 1964. godine otkupljeno je 4.826 hektara zemlje, a oko 750 hektara uzurpiranog zemljišta je privedeno u društveno vlasništvo.

Komasacija je imala ove pozitivne rezultate:

- došlo je do veće koncentracije zemljišta društvenih gazdinstava. Umesto više od dve hiljade parcela, zemlja je grupisana u 13 parcela, što omogućava smanjenje troškova proizvodnje i racionalnije korišćenje sredstava;
- posedi individualnih proizvođača su takođe grupisani, što otvara mogućnost većeg angažovanja društvenih sredstava i razvijanje saradnje;
- nova podela zemljišta će omogućiti racionalnije korišćenje vode u zalivnim sistemima posle izgradnje kanalske mreže.

Proširenje društvenih zemljišnih površina je osnovni preduslov za podružljavanje i povećanje poljoprivredne proizvodnje. U tom pravcu postignut je značajan napredak. Međutim, bez obzira na dosadašnji tempo i mogućnost daljeg podružljavanja zemljišta, još dugo će u vlasništvu individualnih proizvođača ostati znatan deo zemljišnih površina i velik procenat stočnog fonda. Zato je veoma važno kakvi se rezultati postižu putem proizvodne saradnje sa individualnim proizvođačima i kako se koriste njihovi kapaciteti.

Karakter proizvodnje je određen karakterom sredstava za proizvodnju. Zemljišna svojina je samo jedan od faktora u proizvodnom procesu, a njena uloga se smanjuje u onoj meri koliko se povećava obim društvenih proizvodnih sredstava i njihov uticaj na proizvodnju individualnog sektora. Zato je veoma važno koliko su poljoprivredne organizacije, a u prvom redu zemljoradničke zadruge, spremne da prate i razvijaju proizvodnu saradnju na selu.

Dosadašnji razvoj kooperacije sa individualnim proizvođačima na ovom području karakterizira velik broj proizvodnom saradnjom obuhvaćenih gazdinstava i zemljišnih površina. No i ovde je bilo kolebanja u razvoju kooperacije. Podaci za 1964. g. pokazuju da je 28.065 ha ili 60% od ukupnih površina u privatnom vlasništvu bilo obrađivano u saradnji sa društvenim sektorom (od toga 18.684 ha u proizvodnoj kooperaciji, a na 9.831 ha je društveni sektor vršio delimične usluge). Ako ovome dodamo površine koje obrađuju društvena gazdinstva (31.449 ha), možemo zaključiti da se pretežan deo površina na ovom području nalazi potpuno ili delimično u društveno organizovanoj proizvodnji. Međutim, prinosi koji se postižu na površinama individualnih proizvođača van kooperacije su ispod stvarnih mogućnosti proizvodnje. Obim proizvodnje, koji se postiže na površinama u proizvodnoj saradnji, takođe je ispod stvarnih mogućnosti, što zahteva veću primenu agrotehnike. Pored proizvodnih rezultata koji se postižu u biljnoj proizvodnji, veoma su značajni rezultati u proizvodnji svinjskog i živinskog mesa.

Predočena kretanja i sadašnje stanje na ovom području ukazuju na potrebu preduzimanja određenih mera koje bi pospešile dalji razvoj poljoprivrede. Struktura domaćinstava koja drže zemlju u svom vlasništvu, starosna struktura aktivnih poljoprivrednika, orijentacija mlađih itd. važne su pretpostavke daljih društveno-ekonomskih promena na selu. Ako tome dodamo neke druge elemente ekonomskog razvoja, koji su evidentni u zadnjem razdoblju onda možemo kao posebno još istaknuti:

- Veći nivo cena poljoprivrednih proizvoda uticao je na porast cene zemlje pa se individualni proizvođači više orijentišu na zakup i proizvodnu saradnju, pored ostalog i zbog toga što jednom delu individualnih gazdinstava poljoprivredna proizvodnja čini značajan dopunski prihod.

— Sadašnja opremljenost poljoprivrednih organizacija je nedovoljna za veće zahvate i jači uticaj na proizvodnju na individualnom posedu.

— Ugovaranje proizvodnje i uzimanje zemlje u zakup traži trajnije i čvršće odnose između poljoprivrednih organizacija i individualnih proizvođača. U tom pravcu neophodno je da zemljoradničke zadruge, prema raspoloženju individualnih proizvođača a na osnovu obostranog ekonomskog interesa, preduzmu određene mere u cilju povećanja proizvodnje na individualnom sektoru. Kod toga otkup novih zemljišnih površina ipak treba ostati prvi cilj društvenih poljoprivrednih gazdinstava.

Summary

A LANDOWNERSHIP STRUCTURE IN THE COMMUNE KIKINDA

The commune Kikinda is situated in Banat, one of the richest regions of Yugoslavia, where socialistic relations in agriculture have been gone the furthest. Social sector of agriculture embraces about 40.00% of all land capacities and the productive cooperation between social agricultural enterprises and individual holdings is very developed.

An analysis of the landownership structure undertaken in this article served to the author for determining some real presuppositions for the further expansion of the social sector of agriculture. It is based on the questionnaire on household carried out by the Institution for Professional Orientation and Employment in Kikinda in 1964.

Among 19,504 households in the whole commune there are 10,604 with landstates or something over 55.00%. The author distinguishes eight groups of households with landstates: »pure« peasants, workers-peasants, peasant-clerk, »pure« clerks, tradesmen's, pensioners and »others«. Further the author analyses their structure according to the number of each group, amount of land in possession, professional orientation of their children, medial number of persons per each household, keeping an offspring on the holding etc. As the first and the second group is the most numerous and keep in their hands the largest quantity of agricultural surface the author separately undertook an analysis of age structure of active population living on those two groups of households.

The author's conclusion is that in the commune Kikinda quite real opportunities for the further enlargement of the social sector of agriculture and its cooperation with the individual landowners exist.

Резюме

ЗЕМЛЕВЛАДЕЛЬСКАЯ СТРУКТУРА В КИКИНДСКОЙ КОММУНЕ

Кикиндская коммуна находится в Банате, одном из самых плодосных районов Югославии, так что, смотря на многие факторы, её можно считать представителем территории, где социалистические отношения в сельском хозяйстве сделали самый большой шаг. В общественном секторе находится 40% земли, а развито и производственное сотрудничество между общественными хозяйствами и частными собственниками земли. Так как автор имеет намерение обнаружить некоторые предпосылки дальнейшего распространения общественной площади, он на основании данных одной анкеты детально структурирует единоличные хозяйства в сёлах этой коммуны смотря на их характеристики. Из всего 10.604 единоличных хозяйств только их 53,6% занимаются чисто сельским хозяйством. Интересно упомянуть, что эти хозяйства состоят, в среднем, из небольшого числа членов - 2,97. Вторая главная группа хозяйств (46,4%), которая живёт от сугубых доходов, занимает 37,8% площади. Автор делает замечание, что крестьянско-рабочие и чисто рабочие хозяйства с землёй, кото-

рые составляют 27%, имеют 23% площади. Разница между двумя этими процентами незначительна и свидетельствует о том, что хозяйства, с доходами главным образом полученными вне сельского хозяйства, занимают процентуально большую обрабатываемую площадь. Из данных, которые показывают структуру возраста населения, видно что 43,6% населения, активно участвующего в производстве, старше 50 лет. О дальнейших возможностях обобществления земли можно судить на основании данных анкеты о том, намерены ли сельские семьи удержать своего наследника на земле. Что касается 48,8% хозяйства, известно уже, что их наследники не останутся на земле. Кроме того, подавляющее большинство учащихся в завершающих классах основной школы ориентируется к продолжению обучения и к получению квалификации. После того как приводит данные об аренде, продаже и дарении земли разным сельскохозяйственным организациям, автор в заключительной части подчёркивает, что существуют весьма реальные возможности для быстрого распространения общественных площадей и кооперации, что является главной предпосылкой для лучших производительных результатов в сельском хозяйстве.